

HOSE EUSTASTIO RIVERA (1888–1928) bio je kolumbijski političar i književnik. Kao parlamentarni zastupnik i pravnik učestvovao je u određivanju granice između Venecuele i Kolumbije u džungli u gornjem toku reke Amazon i upoznao život skupljača kaučuka, sirovine koja je tada donosila veliku dobit. O tom iskustvu napisao je 1924. svoj jedini roman *Vrtlog*, kojim se svrstao u vrh hispanoameričke proze prve polovine XX veka. U kombinaciji romantizma, naturalizma i dokumentarnog diskursa prikazao je nezamislivu okrutnost međuljudskih odnosa u jednako nesmiljenom prirodnom okruženju. Napisao je i zbirku modernističkih pesama *Obećana zemlja* (1921).

Biblioteka
XX vek

Urednik izdanja
Tea Jovanović

Naslov originala
LA VORÁGINE
José Eustasio Rivera

HOSE EUSTASIO RIVERA

VRTLOG

Prevod sa španskog

Kalmi Baruh

Beograd

2021

DERETA

PROLOG

Gospodine Ministre,

Po želji Vaše ekselencije, spremio sam za štampu rukopise Artura Kove koje je tom Ministarstvu poslao kolumbijski konzul u Manausu.

U tekstu sam poštovao stil, pa čak i nepravilnosti nesrećnog pisca, i jedino sam podvlačio provincijalizme koji jeziku daju naročito obeležje.

Mislim – a nadam se da je to i Vaše mišljenje – da ovu knjigu ne treba objavljivati dok ne stignu dalje vesti o kolumbijskim skupljačima kaučuka, sa Rio Negra i iz Gvainije. Ako pak donesete suprotnu odluku, izvolite mi saopštiti pojedinosti do kojih budete došli, da ih dodam kao epilog.

*Vašoj ekselenciji odan,
Hose Eustasio Rivera*

... Oni koji su nekad verovali da će moja inteligencija neobično zasjati kao oreol moje mladosti; oni koji su me zaboravili čim je moja noga počela da silazi u ponor moje nesreće; oni koji se nekad budu setili moga ne-uspeha i upitali se zašto nisam bio ono što sam mogao biti – neka znaju da me je neumitna sudbina otrgla sreći koja mi se tek nasmešila i bacila me u pampe da lutam i tumaram kao vetrovi, da se kao oni ugasim, ostavljajući za sobom samo buku i pustoš.

(Odlomak iz pisma Artura Kove)

PRVI DEO

Pre nego što sam strasno zavoleo ikoju ženu, stavio sam svoje srce na kocku i dobilo ga je nasilje. Niti sam poznao opojne naslade, ni sentimentalnu ispovest, ni setu snuždenih pogleda. Više nego ljubavnik, uvek sam bio gospodar čije usne nisu znale za molbe. Pa ipak sam priželjkivao božanski dar idealne ljubavi, da me duhovno ozari, da mi duša blesne u telu kao plamen na drvetu koje ga hrani.

Kada mi oči Alisijine donesoše nesreću, ja sam već izgubio bio nadu da će se ikada u meni roditi osećaj čiste ljubavi. Uzaludno su moje ruke – site slobode – pred mnogim ženama vapile za lancem. Nijedna od njih nije ni slutila da sanjam. U mome srcu vladao je i dalje mir.

Alisija je za mene bila lako ljubakanje: predala mi se bez kolebanja, nadajući se da će u meni naći ljubav koju je tražila. Nije ni pomišljala da se uda za mene onih dana kada su njeni roditelji, uz pomoć i zaštitu župnika, kovali zaveru o njenom braku, rešeni da me silom ukrote. Ona mi je otkrila njihove lukave planove:

– Umreću sama – govorila mi je. – Moja nesreća staje na put tvojoj budućnosti.

Posle, kad ju je porodica odbacila a sudija izjavio mome advokatu da će me zatvoriti, rekoh joj odlučno, jedne noći u njenom skrovištu:

– Zar bih mogao da te napustim? Bežimo! Predajem ti svoju sudbinu, ali mi daj ljubav.

I pobjegli smo!

Te noći, prve u Kasanaru, besanica mi je bila prislan drug.

Kroz prozirnu tkaninu komarnika gledao sam kako zvezde trepere na beskrajnom nebu. Nad nama je umuknulo lišće palmi pod koje smo se sklonili. Beskonačna tišina lebdela je nad zemljom, plavetnilo neba natapalo je vazduh. Pored mog hamaka, na uskom putničkom krevetu od tkanog remenja, spavala je Alisija, dišući nepravilno.

Teške misli pritisnuše mi nemirnu dušu: šta si uradio od svoje sudbine? Šta si učinio sa ovom mladom devojkom, koju prinosiš kao žrtvu svojim strastima? A tvoji snovi o slavi, tvoja neodoljiva želja za trijumfom i prvi plodovi tvoga uspona? Bezumniče! Posle svake tvoje veze sa ženama dolazi zlovolja, gnušanje. U svojoj detinjastoj gordosti svesno si se obmanuo, pripisujući ovom stvorenju što ni u jednom drugom nisi otkrio, a znao si da se ideal ne traži: svako ga nosi u sebi. Sada, pošto si zadovoljio svoj ćudljivi prohtev, reci šta si našao na telu koje si tako skupo stekao? Jer duša Alisijina nije nikad bila tvoja, i mada se sada zgrevaš od toplote njene krvi i osećaš njen dah na svome ramenu, duhom si od nje dalje nego od onih tihih zvezda koje se već nagingju nad obzorjem.

U tom trenutku osetih malodušnost. Moja volja nije malaksavala pred odgovornošću za moja dela; u meni se

javljala dosada izazvana prisustvom Alisije. Ne bi trebalo mnogo truda da je pridobijem, sve kad bih morao da učinim najveće ludosti; ali šta posle tih ludosti i pošto bude moja?

Kasanare me nije plašio svojim jezivim bajkama. Nakon za pustolovinom terao me je baš da ih izazovem, uveren da ću izići nepovređen iz slobodnih pampa i da ću nekada u nepoznatim varošima žaliti za već prebrođenim opasnostima. Alisija me je sputavala kao da sam okovan. Da je bar smelija, spretnija, veštija! Bogotu je, jadnica, napustila pod tužnim okolnostima; jahati nije umela, sunčevi zraci naterali bi joj krv u obraze, a kad bi ponekad zaželela da sjaše, morao sam strpljivo da koračam za njom, vukući konje za uzde.

Nikad u životu nisam pokazao toliko blagosti. Iako smo bili begunci, napredovali smo sporo, nesposobni da skrećemo sa puta kako bismo izbegli susrete s prolaznicima, većinom seljacima, koji su zastajali i dirljivo raspitivali:

– Gospodaru, zašto ova devojka plače?

Morali smo noću proći kroz Kakesu, da nas vlasti ne bi zadržale. Više puta sam pokušavao da prekinem telegrafsku žicu uže tom svoga konja, ali sam od toga odustajao slušajući glas prikrivene želje da me neko uhvati i da mi, oslobađajući me Alisije, povrati slobodu duha koja se nikad ne gubi u zatočenju. Prvu smo noć proveli u okolini naselja; onda smo skrenuli ravnicom, uz obalu reke, probili se kroz vrbak koji je šuštao, dok su mu naši konji u prolazu čupali lišće, pa smo upali u šumu u kojoj je radio mlin za ceđenje šećera. Izdaleka smo čuli njegovo stenjanje, a u blesku peći u kojoj se kuvao med poigravale su isprekidane senke volova što su pokretali čekrk i dečaka

koji ih je terao. Žene su spremile večeru i dale Alisiji neko piće od kuvanih trava da joj spadne groznica.

Tu smo ostali jednu nedelju.

Nadničar koga sam poslao u Bogotu doneo mi je uznemirujuće vesti. Skandal se širio i pothranjivao ogovaranjem mojih protivnika. Naše se bekstvo prepričavalo, a novine su iskorišćavale spletkarenja protiv mene. Pismo prijatelja, kome sam se obratio za posredovanje, ovako se završavalo: *Uhvatiće vas! Ne preostaje ništa drugo nego da se skloniš u Kasanare. Ko bi mogao i pomisliti da će čovek kao što si ti otići u pustinju?*

Te iste večeri Alisija me upozori da nas drže za sumnjive goste. Domaćica je pitala da li smo brat i sestra, zakoniti supružnici ili samo prijatelji, i neprestano je laskala Alisiji, moleći je da joj pokaže nekoliko komada novca koje kujemo – ako ih kujemo – „u čemu nema ničeg rđavog, ako se uzme u obzir zategnuto stanje“. Sutradan smo krenuli pre zore.

– Alisija, zar ti ne izgleda da bežimo od priviđenja kome sami pripisujemo neku moć? Zar ne bi bilo bolje da se vratimo?

– Toliko mi govoriš o tome da sam ubeđena da te zamaram! Zašto si me doveo ovamo? Plan je potekao od tebe! Idi, ostavi me. Ni ti ni Kasanare ne zaslužujete da se zbog vas toliko strada!

I ponovo zaplaka.

Rastužila me je pomisao da se nesrećnica oseća napuštenom, jer mi je već otkrila početak svoje propasti. Hteli su da je udaju za nekog starog posednika baš onda kad se upoznala sa mnom. Pre toga, još kao devojčica, bila se zaljubila

u nekog svog bledunjavog i slabašnog rođaka s kojim se potajno verila. Tada sam se ja pojavio. Starac, uznemiren da mu ne otmem blago, sve je češće slao skupocene darove i pojačavao napade uz pomoć oduševljene rodbine. Alisija, nastojeći da se oslobodi, bacila mi se u naručje.

Ali opasnost još nije bila prošla: starac je, uprkos sve-mu, hteo da se oženi njome.

– Ostavi me – ponovi ona skočivši sa konja. – Od tebe neću ništa. Idem peške da po tim pustim stazama tražim samilosnu dušu. Nevaljalče, ništa od tebe neću!

Kako sam dotle dosta doživio da bih znao kako nije pametno odgovarati rasrđenoj ženi, ostadoh nem, neprijateljski nem, dok je ona sedela u busenju i grčevitom rukom čupala cele pregršti trave.

– Alisija, ovo je dokaz da me nisi nikad volela.

– Nikad!

I okrete oči na drugu stranu.

Zatim se počeo žaliti kako je bezočno varam:

– Zar misliš da nisam primetila kako si napastovao onu devojkicu tamo? Toliko si se dovijao da je zavedeš! Uz to si se izgovarao da treba da se zadržimo tamo zbog moga lošeg zdravlja! Ako tako radiš sada, šta će biti kasnije? Ostavi me! U Kasanare – nikad; s tobom – ni u nebo!

Njen prekor zbog nevere naterao mi je rumenilo u obraze. Nisam znao šta da kažem. Želeo sam da zagrlim Alisiju i da joj se jednim oproštajnim poljupcem zahvalim na ljubomori. Šta sam ja kriv – mislio sam – ako baš hoće da je napustim?

Kad sam sjahao i pokušao s njom da se objasnim, ugle-dali smo nekog čoveka koji se spuštao niz padinu i u galopu jurio prema nama. Alisija, prestrašena, uhvati se za moju ruku.

- Kavaljero, dozvolite mi jednu reč.
- Ja? – odgovorih energičnim glasom.
- Da, vi. – I prebacivši ogrtač preko ramena, predade mi neki savijen papir. – Moj kum vam šalje ovu poruku.
- Ko je vaš kum?
- Moj kum, Alkalde.
- To nije za mene – rekoh i vratih papir ne pročitavši ga.
- Pa zar niste vi bili u mlinu za ceđenje šećera?
- Ne. Idem za intendanta u Viljavisensio, a ova je gospođa moja žena.

Kada je sve to čuo, stade kao u nedoumici.

- Ja sam mislio – promuca – da ste vi kovači novca. Iz šume su slali izveštaj vlasti u selo da vas uhvate, ali je moj kum bio na svom imanju, jer samo pazarnim danom otvara opštinski ured. Isto je tako primio nekoliko telegrama, pa kako sam sada ja komesar...

Ne ostavljajući mu vremena za dalja objašnjavanja, naredih mu da približi konja gospođi. Alisija pokri blede lice velom svoga šešira. Onaj nezgodni čovek gledao je kako odlazimo i nije ni reči progovorio. Međutim, iznenadno uzjaha svoju kobilu i, namestivši se na čebetu koje mu je služilo kao sedlo, dobaci nam sa osmehom:

- Potpišite, gospodine, obaveštenje, neka moj kum vidi da sam izvršio dužnost. Potpišite kao intendant.
- Imate li pero?
- Ne, ali ćemo naći malo dalje. Inače će me predsednik zatvoriti.

- Kako to? – odgovorih mu bez zadržavanja.
- Zašto ne biste vi hteli da mi pomognete, ako zaista dolazite kao činovnik? U neprilici sam. Osumnjičen sam da sam ukrao ždrebicu i lišili su me slobode, ali mi je kum odredio selo kao tamnicu, i pošto nema komesara,

poverio je tu čast meni. Zovem se Pepe Moriljo Neto, a zovu me i Pipa.

Brbljivi konjokradica išao je desno od mene pričajući o svojim stradanjima. Uze mi košaru sa stvarima i položi je preko bedara pazeći na nju da ne spadne.

– Nema novaca da kupim pristojan ogrtač, a vremena teška pa moram da idem bos. Eto vidite, ovom šeširu ima više od dve godine, kupio sam ga u Kasanaru.

Alisija, kad ču ove reči, okrete uplašene oči prema onom čoveku.

– Jeste li kad živeli u Kasanaru? – upita ga.

– Da, gospođo, poznajem Ljano i šume kaučuka u Amazonasu. Mnogo sam tigrova i mnogo zmija ubio uz pomoć božju.

Uto sretosmo nekoliko kiridžija s konjima. Pipa ih zamoli:

– Budite ljubazni pa mi uzajmite olovku, samo da nešto potpišem.

– Ne tovarimo mi tu robu.

– Nemojte mi govoriti o Kasanaru u prisustvu gospođe – reko mu tiho. – Produžite put sa mnom, pa mi kod prve zgrade dajte nasamo obaveštenja koja bi mi mogla koristiti kao intendantu.

Pusti Pepe je govorio što je više mogao, razmetao se i sve uveličavao. Prenoćio je s nama u blizini Viljavisensija i ponašao se kao Alisijin paž, nastojeći da je rasonodi svojom glagoljivošću.

Tu noć je „kidnuo“, pošto mi je ukrao osedlanog konja.

Dok se moja svest uporno hvatala za te doživljaje, na nekoliko metara od naših hamaka iznenadno blesnu

crvenkasta svetlost. Zaslepljujući plamen kojim u pustinji plaše tigrove i razgone ostale noćne opasnosti. Pred velikom vatrom, kao pred nekim božanstvom, klečao je don Rafo i potpirivao je svojim dahom.

Međutim, i dalje je vladala tišina u tim melanholičnim usamljenim krajevima, a u moju dušu prodiralo je osećanje beskrajnosti koje je strujalo iz najbližih zvezda.

Opet se vratim svojim sećanjima. U to neodređeno doba noći nepovratno je utonula polovina moga bića. Trebalo je početi nov život, drukčiji od predašnjeg, u koji bi uložio ostatak svoje mladosti i sve svoje iluzije. Jer kad bi ponovo procvale, ne bih možda više imao kome da ih podarim, ili bi nepoznati bogovi zauzeli oltar kome su bile namenjene. Alisija je, valjda, isto tako mislila, i premda je ona bila povod mojoj griži savesti, ipak je ublažavala moju tugu kao saputnica u stradanju.

Kao semenka na vetru, ona je išla bez određenog cilja, u strahu od zemlje na koju će pasti.

Bila je, nesumnjivo, strasna karaktera: iz njene bojažljivosti na mahove se pobedonosno uzdizala odluka koju nameće neumoljiva stvarnost. Poneki put bi se žalila što nije popila kakav otrov.

– Iako te ne volim kao što ti hoćeš – govorila je – možeš li ikad prestati da budeš za mene čovek koji me je izveo iz neiskustva i bacio u nesreću? Kako da zaboravim ulogu koju si odigrao u mom životu? Kako ćeš mi platiti dug? Ne, valjda, zaludjujući seljanke po krčmama i nagoneći me da prvo vapim za tvojom zaštitom, a onda me napuštajući. Ali ako tako misliš, ne idi daleko od Bogote, jer znaš kakva sam. Odgovaraćeš!

– A znaš li da sam do smešnosti siromašan?

– Isuviše su mi to ponavljali kad si me posećivao. Ne tražim sada od tebe da me zaštitiš svojim novcem, nego svojim srcem.

– Zašto usrdno moliš ono što sam ti svojedobno podario. Tebe radi sve sam ostavio i bacio se u pustolovinu ma kakve bile njene posledice. Ali hoćeš li imati dovoljno hrabrosti da stradaš i veruješ?

– Zar nisam toliko žrtvovala za tebe?

– Ali se bojiš Kasanara.

– Bojim ga se tebe radi.

– Nevolja je samo jedna, a nas je dvoje.

To je bio naš razgovor u bednom kućerku, u Viljavisensiju, onu noć kad smo očekivali žandarmerijskog starešinu, prosedog, malog debeljka u smeđezelenoj uniformi, sa čekinjastim brkovima i pijanog izgleda.

– Zdravo da ste, gospodine – rekoh mu prezrivim glasom kad se sabljom naslonio na prag.

– Oh, šteta, ova je mala dostojna sestra devet muza! Ne budite sebični prema prijateljima! – Pa me pljusnu po licu zadahom anetola.

Sede na klupu pripijajući se uz Alisiju, šmrknu i uhvati je za ruke:

– Kakav pupoljak! Zar me se više ne sećaš? Ja sam Games i Roka, general Games i Roka. Kad si bila mala, često sam te držao na krilu.

I sad je pokušao da je uzme na krilo.

Alisija, izvan sebe, viknu:

– Bezobrazniče, bezobrazniče – i odgurnu ga daleko od sebe.

– Šta hoćete? – riknuh, zatvarajući vrata i pljunuvši na njega.

– Poeto, šta ovo znači? Zar se tako odgovara na viteško držanje onoga koji neće da vas baci u tamnicu? Dajte mi devojkju, jer sam prijatelj njenih roditelja. Umreće vam u Kasanaru! Čutaću, ostavite mi to živo svedočanstvo o vašoj krivici. Ostavite je meni, meni!

I pre nego što je to izgovorio, ljutim zamahom strgnem Alisiji jednu cipelu i doteram onog čoveka uza zid, pa ga stanem udarati petom po licu i glavi. Pijanac se, mucajući nešto, stropošta na vreće pirinča koje su zauzimale ugao sobe.

Tu je hrkao još pola časa docnije, kad smo Alisija, don Rafo i ja pobjegli u pravcu beskrajnih ravnica.

– Evo kafe – reče don Rafo, stojeći pred komarnikom. – Probudite se, deco, već smo u Kasanaru.

Alisija nas je pozdravila srdačno i prostodušno.

– Hoće li skoro izići sunce?

– Ne još. Zvezde se istom pomalo primiču planinskoj kosi.

Don Rafo nam pokaza planinski lanac i reče:

– Treba da se oprostimo s planinama, jer ih više nećemo videti. Ostaju samo ljanosi, ljanosi, ljanosi...

Dok smo ispijali kafu, do nas je dopirao dah zore, miris sveže esparto trave, okopanih brazda i nedavno posečenih stabala, a tihi šumovi provlačili se između lepeza visokih palmi. Poneko palmino stablo kunjalo je pod prozirnim zvezdama, povijajući se ponizno prema istoku. Neočekivana radost ispunjavala nam je žile, a duše, prostrane kao pampa, uzdizale se blagodarne životu i vasioni.

– Divno je mesto Kasanare – ponavljala je Alisija. – Ne znam, neko neizrecivo čudo ublažilo je strah koji mi je ulivala ravnica čim sam nogom stala na nju.

– Da – reče don Rafo – ova zemlja bodri čoveka da uživa i da trpi u njoj. Ovde čovek ni na samrti ne može da odoli želji da poljubi zemlju u kojoj će uskoro biti sagnati. Ovo je pustinja, ali u njoj se niko ne oseća sâm: naša su braća sunce, vetar i oluja. Niti ih se ko boji, niti ih proklinje.

Rekavši ovo, don Rafo me zapita da li sam dobar jahač kao i moj otac, i da li sam tako hrabar u opasnostima.

– Što se nasleđuje, ne krade se – odgovorih razmetljivo, a na Alisijinom licu, osvetljenom bleskom zapaljene vatre, poigravao je osmejak spokoja i pouzdanja.

Don Rafi je bilo više od šezdeset godina. Bio je drug moga oca u nekoliko ratničkih podviga. I sada je imao onaj dostojanstveni izgled ljudi koje je sreća napustila. Seda brada, mirne oči i sjajna ćelava glava lepo su pristajale njegovom osrednjem rastu, a iz lica mu je zračila privlačna dobrota. Kada je čuo moje ime u Viljavisensiju i doznao da me vlast progoni, pošao je da me traži i saopšti mi dobru vest da mu se Games i Roka zakleo da će se zainteresovati za mene. Odmah posle našeg dolaska išao je da kupi mnogo stvari za nas, nastojeći da u svemu zadovolji Alisiju. Ponudi nam se kao iskusan putovođa, i da nas odvede i vrati, i obeća čim se vrati iz Arauke, da će doći po nas, na imanje jedne svoje mušterije, gde je trebalo da ostanemo nekoliko meseci.

On se slučajno našao u Viljavisensiju na putu za Kasanare. Pošto je propao, iako već udovac i siromašan, povukla ga želja u ljanose, koje bi novcem svoga zeta svake godine prokrstario kao trgovac stokom i sitničar. Nije nikad

kupovao više od pedeset grla. Sada je gonio nekoliko mršavih konja u farme podignute na donjem toku Mete, i uz to dve mazge natovarene sitnarijom.

– Jeste li sigurni da smo već izmakli poteri generala?

– Nesumnjivo.

– Kako me je uplašio taj lupež! – objasni Alisija. – Pomislite, drhtala sam kao prut. Dolazi u ponoć i tvrdi da me poznaje! Ali je dobio što je zaslužio!

Don Rafo je odao priznanje mojoj smelosti: bio sam pravi čovek za Kasanare.

To je rekao, raspertio konje, pa ih zaulario. Ja sam mu pomagao, pa smo brzo bili gotovi da produžimo put. Alisija, koja nam je posvetljavala jednim fenjerom, molila nas je da sačekamo izlazak sunca.

– Dakle, onaj Pipa je lisac sa ljanosa? – upitam don Rafa.

– To vam je najprepredeniji drumski razbojnik. Više-struki odbegli robijaš, pošto odleži groznicu u tamnici, ponovo se vraća da s još većom drskošću izvodi nove gusarske poduhvate. Bio je vođa divljih Indijanaca, poznaje jezike raznih njihovih plemena, a i lađar je i kauboj.

– A tako je lukav, tako licemeran i uslužan – primeti Alisija.

– Imali ste sreću što vam je ukrao samo jednog konja. Mora da se ovuda negde skita...

Alisija me nervozno pogleda, ali je don Rafino pričanje malo umiri.

I zora se pred nama iznenadno javi. Jedva smo i prime-tili trenutak kada je nad travnicima počela da lebdi ruži-časta para koja se u vazduhu talasala kao laka muslinska koprena. Zvezde su zadremale, a u opalnim daljinama, na samoj razini zemlje, ukaza se blesak velikog požara,

jedan silan potez slikarske kičice, kao zgusnut rubin. Pod oreolom zore parale su vazduh kričave patke, čaplje spore kao pahuljice, smaragdni papagaji i u drhtavom letu i šareni gvakamaji. I sa svih strana, s travnika, iz prostora, s močvarnog tla, iz palmi, dizao se pobjednički dah koji je bio sâm život, ritam, svetlost, treperenje. A dotle je rumenilo zore širilo bezmeran plašt o koji udari blesak sunca. Dnevna zvezda, ogromna kao kube, počeo se lagano kotrljati ravnica, pred ustrašenim bikom i zverom, i crveneti se pre nego što će se vinuti u azurne visine.

Alisija me je ludo grlila i kroz plač ponavljala ovu molitvu: Bože moj, bože! Sunce, sunce!

Zatim, produžavajući put, utonusmo u beskrajnost.

Malo-pomalo, zadovoljstvo koje smo izražavali rečima popuštalo je pred našim umorom. Postavljali smo bezbrojna pitanja na koja je don Rafo odgovarao znalački i ubedljivo. Znali smo već kako u ovom kraju izgleda šibljak, manja reka, gusta mreža prirodnih kanala. Alisija je videla i nekoliko jelena koji su pasli oko močvara i čulili uši prema nama čim su nas nanjušili.

– Ne trošite revolverske metke – naredi don Rafo. – Vama se sigurno čini da su te životinje blizu, a ima više od pet stotina metara do njih. To su pojave svojstvene ovome kraju.

Naš se razgovor teško odvijao zato što je don Rafo išao kao predvodnik, držeći za ular stoku iza koje je ostala koračala po jako spaljenoj esparto travi. Topao vazduh sijao se kao metalna ploča, a pod tim ogledalom, u pustim daljinama do kojih je dopirao vidik, nazirala se tamna masa neke šume. Na mahove se čulo titranje svetlosti.

Često sam sjahivao da Alisiji osvežim slepoočnice tarući ih zelenim limunom. Nosila je, umesto suncobrana, tanak beo šal na šeširu, čije je krajeve kvasila suzama kad god bi se u tuzi setila roditeljske kuće. Pretvarao sam se da ne vidim njen plač, ali me je uznemiravala boja njenih porumenelih obraza i strah od sunčanice. Sem toga, podnevni počinak na žestokoj vrelini i suncu bio je nemoгуćan: nigde drveta, pećine, palme.

– Hoćeš li da se odmoriš? – predlagao sam joj zabrinuto, a ona je sa osmehom odgovarala:

– Kad stignemo u hlad. Pokrij lice da ti ga pripeka ne sprži.

Predveče nam se učinilo da se fantastični gradovi pomaljaju na horizontu. Zapadne skupine šuma izazivale su tu zračnu opsenu, jer su se na nebu ocrtavali obrisi palminih krošnji, iznad pamuka i raznog tropskog drveća, čiji je cvet boje cinobera podsećao na mrlje dalekih krovova.

Konji su išli sami, ogledali se po ravnici kao da istražuju put, a onda iznenadno potrčase prilično daleko od nas.

– Nanjušili su vodu – primeti don Rafo. – Ali nećemo stići na reku pre pola časa. Tamo ćemo podgrejati jelo.

Šuma je bila okružena nečistim barama, a po njihovoj lako zatalasanoj površini trčale su male vodene ptice koje su kričale mašući repom. Posle dugog zaobilaženja, i nekako sa protivne strane, uđemo u šiprag obilazeći barovito zemljište iz koga su pili konji koje sam ja stalno terao u senu. Don Rafo je velikim nožem krčio trnje oko ogromnog drveta prekrivenog žučkastim vencima od gustoga lišća iz koga su, na zaprepašćenje Alisijino, kao kiša padali bezazleni crvi zelenkaste boje. Razapnemo

hamak za Alisiju i pokrijemo je širokim komarnikom, da je odbranimo od osa koje su joj se hvatale po kovrčastoj kosi da joj pohlepno sišu znoj s lica. Uskoro se zadimila vatra i vratila nam utehu i mir.

Ja sam u vatru bacao drva koja mi je dobacivao don Rafo, a Alisija se nudila da mi pomogne.

– Ovi poslovi nisu za tebe. Nemoj me ljutiti, naredio sam da se odmaraš i moraš da slušaš!

Uvređena mojim držanjem, poče se ljuljati u hamaku. Ipak, kad pođosmo da donesemo vode, zamoli me da je ne ostavljam samu.

– Dođi i ti ako hoćeš – rekoh joj. I ona pođe za nama stazom koja je vodila kroz šiblje.

Voda u bari bila je žuta i gotovo prekrivena opalim lišćem između koga su plivale male kornjače, zvane galapagosi, pomaljajući crvenkaste glave. Tu i tamo, mali krokodili – kačiri – pokazivali su svoje oči bez kapaka. Zamišljene čaplje, odupirući se o jednu nogu, naborale bi tužnu baru udarcima kljuna. Kužne pare lebdele su ispod drveća kao samrtničke koprene. Otkinuo sam jednu granu i sagao se da njome pometem vodene biljke, ali me don Rafo i jedan krik Alisijin naglo zadržase: bila je izmilela iz vode, da me zgrabi, zmijurina gio, debela kao greda, ali je potonula pogođena s nekoliko metaka moga revolvera i poljuljala baru koja se izli preko ivice.

Vratili smo se praznih kotlova.

Alisija, obuzeta paničnim strahom, zadrhta i zgrči se pod komarnikom. Onesvestila se i dolazilo joj je da povraća, ali je čaša piva, koga smo još imali, ponovo umiri. Razumeo sam sa zaprepašćenjem šta joj je i, i sâm ne

znam kako, zaplakah nad svojim nedaćama, držeći buduću majku u zagrljaju.

Videvši da je zaspala, udaljim se s don Rafaelom i sednem na koren nekog drveta da saslušam njegove nezaboravne savete:

Nije bilo umesno da je na putu upozorimo na stanje u kome se nalazi, ali sam je morao štedeti i negovati koliko je bilo moguće pod onim okolnostima. Odlučili smo da naša dnevna putovanja budu kratka, a da se ipak za manje od tri meseca vratimo u Bogotu. Tamo će već sve drukčije izgledati.

Uostalom, deca se jednako rađaju i jednako vole, bila zakonita ili ne.

Nekad je njegova želja bila da se bogato oženi, ali mu je sudbina priredila neočekivan obrt: devojka s kojom je tada živeo nadmašivala je ženu o kojoj je sanjao, jer je sebe smatrala nižom, jer je bila skromna i uvek verovala da njemu ima da zahvali za svoju preveliku sreću. Stoga je on bio srećniji u braku od svoga brata, kome je druga-rica, privržena plemićkim poveljama i društvenim lažima, ulivala odvratnost prema porodicama iz viših staleža, sve dok se nije vratio jednostavnom životu kada se od nje razveo.

Don Rafo je bio mišljenja da u životu ne treba odstupati ni pred kakvim sukobom, jer samo onaj ko ga muški dočeka zna može li se svladati ili ne. On je, istina, predviđao da će se moji roditelji zgranuti ako naprtim Alisiju na svoja pleća, ili ako je odvedem pred oltar. Ali nije trebalo gledati tako daleko, jer je strah uvek brži od stvarnosti. Niko ne tvrdi da sam se rodio za ženidbu, pa sve i

da jeste tako, ko bi smeo da mi ponudi ženu koja mi nije sudbinom određena? A šta bi se moglo prigovoriti Alisiji? Zar nije inteligentna, lepo vaspitana, jednostavna i iz čestite porodice? U kojem zakoniku, kojem zavetu, u kojoj sam nauci učio da su predrasude preče od stvarnosti? Po čemu sam bolji od ostalih, ako ne po svojim delima? Čovek od talenta mora da bude kao smrt koja ne pozna je kategorije. Zašto mi neke devojke izgledaju kao da su nešto više? Možda zato što to olako tvrde ljudi koji su i na mene prenosili svoju glupost? Možda zbog njihova sjaja i bogatstva? Pa zar nije i bogatstvo relativno, zato što se obično stiče mračnim sredstvima? Zar naši magnati ne izgledaju bedni u poređenju sa onim iz inostranstva? Zar neću i ja dospeti do zlatne sredine, da i ja budem relativno bogat? U tom slučaju, šta me se tiču drugi kad me stanu obasipati laskanjem?

– Za vas postoji samo jedan vrhovni problem pred kojim su svi ostali suvišni: da steknete novac i da časno i skromno živite. Ostalo će doći samo od sebe.

Bez reči sam razmišljao o don Rafinom izlaganju i odvajao istinu od preterivanja.

– Don Rafo – rekoh mu – ja drukčije gledam na stvari, jer me zaključci koje vi izvodite, iako osnovani, za sada ne zabrinjavaju: oni su u mom vidokrugu, ali su daleko. Što se Alisije tiče, najteži teret nosim ja, pošto živim kao da sam zaljubljen, iako nisam, dajući svojim viteškim držanjem ono što ne može da pruži moja nežnost. Ubeđen sam da će mi moji viteški pogledi dati poleta da se žrtvujem za ženu koja nije moja, za ljubav koju ne poznajem. Stekao sam glas odanog ljubavnika u dušama mnogih žena, blagodareći svojoj navici da se pretvaram, samo zato da mi duša ne bi osetila usamljenost. Svugde sam tražio kako

da ugušim svoje nezadovoljstvo, i to sam radio iskreno, sa željom da obnovim svoj život i da se izbavim od izopačenosti. Međutim, moje nade su uvek nailazile na prazninu, ulepšanu maštom i odbačenu razočaranjem. I tako, obmanjujući sebe svojom istinom, uspeo sam da poznam sve strasti i da od njih patim i, bez svesnog cilja, izobličavam ideal s namerom da sâm sebe uverim da sam blizu izbavljenja. Priviđenje za kojim idem ljudsko je, i dobro znam da od njega vode putevi ka pobeđi, sreći i ljubavi. Ali dani prolaze, moja mladost vene, a moja iluzija nikako da nađe put. Živeći među skromnim ženama, nisam našao skromnost, ni među zaljubljenima ljubav; ni veru među onima koje veruju. Moje srce je prekriveno mahovinom kao stena i u njemu uvek ima jedna suza. Danas ste videli kako sam plakao, ne od malodušnosti, jer isuviše mrzim život: plakao sam za svojim prevarenim nadama, za rasplinutim snovima, za onim što nisam bio i što neću biti nikad.

Malo-pomalo sam pojačavao glas. Opazih da je Alisija budna. Oprezno sam joj prišao i iznenadio je u prisluškivanju.

– Šta želiš? – rekoh joj. Njeno me je ćutanje zbunilo. Trebalo je produžiti put do obližnje šume palmi, po odluci don Rafinoj, jer je reka bila vrlo opasna: više milja unakolo, životinje su samo u njoj mogle da nađu vode, a noću su dolazili zverovi. Krenusmo se otuda, korak po korak, kad je veče počelo izdisati, pa se pri rumenom osvetljenju sutona spremismo za počinak. Dok je don Rafo ložio vatru, ja sam se udaljio travnikom da svežem konje. Večernji povetarac osvežavao je pustinju. Najedared mi do ušiju dopre isprekidan i žaloban ženski glas. Nešto mi reče da je to Alisija. Približim joj se i upitam:

Hose Eustasio Rivera
VRTLOG

Za izdavača
Dijana Dereta

Lektura
Agencija Tekstogradnja

Korektura
Agencija TEA BOOKS

Likovno-grafička oprema
Marina Slavković

Prvo DERETINO izdanje

ISBN 978-86-6457-356-6

Tiraž
1000 primeraka

Beograd 2021.

Izdavač / Štampa / Plasman
DERETA doo
Vladimira Rolovića 94a, 11030 Beograd
tel./faks: 011/ 23 99 077; 23 99 078

www.dereta.rs

Knjižara DERETA
Knez Mihailova 46, tel.: 011/ 26 27 934, 30 33 503

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.134.2(862)-31

РИВЕРА, Хосе Еустасио, 1888–1928

Vrtlog / Hose Eustasio Rivera ; prevod sa španskog
Kalmi Baruh. – 1. Deretino izd. – Beograd : Dereta, 2021
(Beograd : Dereta). – 319 str. ; 21 cm. – (Biblioteka XX
vek / [Dereta])

Prevod dela: La vorágine / José Eustasio Rivera. –
Tiraž 1.000.

ISBN 978-86-6457-356-6

COBISS.SR-ID 31595785